

**MİLLİ SAHİBKARLIĞIN VƏ XARİCİ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİN
İNKİŞAFINDA GÖMRÜK ORQANLARININ ROLU****A.M.MƏHƏRRƏMOV**

“Elə bir gömrük orqanı yaratmalıyıq ki, o xarici iqtisadi əlaqələrimizdə öz yerini tutsun, iqtisadiyyatımızın inkişafına xidmət etsin, xarici əlaqələrdə və bütün başqa əlaqələrdə müstəqil Azərbaycanın nüfuzunu təmin etsin...”

Heydər Əliyev

Müasir dövrdə heç bir dövlət iqtisadi qüdrətindən və resurs potensialından asılı olmayaraq dünya birliyi çərçivəsindən kənar mövcud ola bilməz. Tarix boyu beynəlxalq əmək bölgüsündə aktiv iştirak edən xalqlar etməyən xalqlardan fərqli olaraq iqtisadiyyatda və mədəniyyətdə daha inkişaf etmiş, irəli getmişdir. Dünya dövlətləri bir-biri ilə iqtisadi əlaqələrin müxtəlif formalarından istifadə edirlər. Bəs ölkələri digər ölkələrlə iqtisadi əlaqələrə girməyə nə vadar edir? Dövlətlərin müəyyən əmtələri özünün istehsal etməsindənə xaricdən ucuz qiymətə alması və ya bir qism əmtələrin istehsalı üzrə ixtisaslaşma hesabına onların istehsalının daha səmərəli olmasıdır. Ölkələr arasındakı iqtisadi əlaqələrə həmçinin siyasi, milli, etnik, sosial amillər də təsir edir. Bu şərtlər daxilində ölkələr arasında xarici iqtisadi əlaqələr istehsalın beynəlxalq ixtisaslaşması və kooperasiyalaşması, müştərək müəssisələrin yaradılması, elmi-texniki əməkdaşlıq, xarici ticarət, lisenziyalar və texnologiyalarla ticarət, işçi qüvvəsinin beynəlxalq hərəkəti, sosial mədəni xidmətlərin göstərilməsi, turizm, nəqliyyat xidmətlərinin təşkili, sərbəst iqtisadi zonaların yaradılması ilə həyata keçirilir. Ölkələrin iqtisadi münasibətlər sistemi aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

- xarici ticarət;
- kapital ixracı;
- beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri;
- elmi-texniki əməkdaşlıq;
- işçi qüvvəsinin hərəkəti.

Dünyada beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi, elmi-texniki tərəqqinin yüksək sürətli inkişafı beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın dərinləşməsi dünya dövlətləri arasında rəqabətin güclənməsi iqtisadiyyatın xarici təsirlərdən qorunması və s. xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin və düzgün xarici iqtisadi siyasət taktikası və strategiyasının işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Hal-hazırda Azərbaycan xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi sferasında mövcud beynəlxalq təcrübədən yararlanır. Bu xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənm-

əsinə yeni yanaşma tələb edir. Bu yeni yanaşma özünü bütünlükdə xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlətin tənzimlənməsində yeni vəzifələrini müəyyən edir və tamamilə fərqli prinsip və funksiyaların işlənilməsinə səbəb olur.

Azərbaycan xarici iqtisadi siyasətinin əsas vəzifəsi beynəlxalq əmək bölgüsü-nün üstünlüklərindən istifadə əsasında dünya təsərrüfat əlaqələri sisteminə bərabərhüquqlu inteqrasiya olmaqdır. Bu çox mühüm bir vəzifədir. Çünki, bu günkü günə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatı əsaslı olaraq xarici iqtisadi əlaqələrdən çox asılıdır. Digər mühüm vəzifələrdən biri də vahid normativ hüquqi bazanın yaradılması, xarici iqtisadi fəaliyyətin bütün növlərinin inkişafı üçün əlverişli iqtisadi, təşkilati şərait yaratmaq və onların effektivliyini yüksəltməkdən ibarətdir. Bununla bərabər dövlət mövcud qanunvericiliyə xarici iqtisadi fəaliyyətin sübyektləri tərəfindən riayət olunmasına nəzarət funksiyasını möhkəmləndirir.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması şəraitində dövlətin əsaslandığı beynəlxalq norma və qaydalar inzibati amirlik sistemindəki prinsiplərdən köklü şəkildə fərqlənir.

Bu prinsiplərə aşağıdakılar aiddir:

xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçılarının bərabərliyi;

xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçılarının hüquq və mənafelərinin dövlət müdafiəsi;

müəssisələrin xarici ticarət fəaliyyətinə dövlətin və onun orqanlarının bəraətsiz müdaxiləsinin istisnası.

Xarici iqtisadi siyasətin dövləti tənzimləməsi alətlərindən biri də gömrük xidmətidir. Məhz gömrük orqanları Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 10-cu maddəsinə əsasən Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük siyasətinin işlənilməsinə hazırlanmasında iştirak edir və bu siyasəti həyata keçirir.¹ Bu məcəllənin 2-ci maddəsində isə deyilir ki, Azərbaycan Respublikası dövlətin daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid gömrük siyasəti həyata keçirir.² Bu iki maddədən aydın olur ki, ölkənin gömrük siyasəti dövlətin daxili və xarici siyasətinin bir hissəsidir və gömrük orqanlarının bu siyasətin işlənilməsinə hazırlanmasında və həyata keçirilməsində rolu əvəzsizdir. Xarici siyasətin tərkib hissəsi olan gömrük siyasəti müasir dövrdə ölkənin xarici iqtisadi mənafe və maraqlarına, onların təmin olunmasına xidmət etməklə bərabər onun xarici iqtisadi fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin mühüm alətlərindən biridir. Dövlətin yürütdüyü düşünülmüş və balanslaşdırılmış gömrük siyasəti milli iqtisadiyyatı düşüdüğü krizis vəziyyətindən çıxara və gələcəkdə baş verə biləcək böhranlardan qoruya bilər. Gömrük siyasəti elə güdrətli vasitədir ki, onun köməyi ilə dövlət ixrac məhsullarının istehsalını stimullaşdırmaqla və onları xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən qorumaqla bütövlükdə milli iqtisadiyyatın dirçəlməsinə və bərpa olunmasına şərait yarada bilər.

Yuxarıdakılardan aydın olur ki, gömrük orqanlarının beynəlxalq ticarətdə əsas vəzifəsi ixracatçıların daha çox məhsul ixrac etməyinə kömək etmək, onların məhsullarının dünya bazarında rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək və idxala iqtisadi və qeyri iqtisadi üsullarla təsir etməklə onla-

rın məhsullarının daxili bazarda rəqabət qabiliyyətini aşağı salmaqdır. Bu səbəbdən gömrük orqanlarının xarici iqtisadi fəaliyyətinin tənzimlənməsində iki istiqamət mövcuddur:

1. Daxili bazarı xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən qorumağa yönəlmiş proteksionist siyasəti
2. Fritrederçilik siyasəti

Bu bölgüyə uyğun olaraq gömrük orqanları xarici iqtisadi siyasətdə müxtəlif metodlardan və vasitələrdən istifadə edirlər. Xarici ticarət fəaliyyəti təcrübəsində beş qrup vasitələr fərqləndirilir:

1. İqtisadi tənzimləmə vasitələri: gömrük rüsumları, yığımlar, bərabərləşdirici sərhəd vergiləri, milli əmtəə istehsalçılarının maliyyə yardımları.
2. İnzibati tənzimləmə vasitələri: idxal-ixrac qadağaları və məhdudiyətləri, idxalın lisenziyalaşdırılması və kontingentləşdirilməsi, könüllü ixrac məhdudiyətləri.
3. Texniki vasitələr: standartlar və texniki normalar, standartlara uyğunluq təyinetmə metodları, təhlükəsizlik qaydaları və normaları, əmtəələrin sertifikatlaşdırma sistemləri, sanitariya bəyətliq normaları və səhiyyə normaları, insanın yaşayış mühitinin qorunması ilə bağlı tədbirlər.
4. Milli ixracatçılara və əmtəə istehsalçılarının ixrac üçün yardım tədbirləri.
5. Valyuta-maliyyə tədbirləri: bank uçot norması və borc faizi ilə manevr etmə, milli valyuta məzənnəsinə yönəldilmiş təsir.³

Ümumiyyətlə, Azərbaycan iqtisadiyyatı tənzimlənməndir və bu zaman əsasən iqtisadi və inzibati metodlardan istifadə olunur. Xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsinin iqtisadi metodları xarici ticarət siyasətində iqtisadi vasitələrin (gömrük rüsumları, vergilər və gömrük yığımları) tətbiqinə əsaslanır. Dövlət bu vasitələrdən istifadə edərək xarici iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin-sahibkarların maraqlarına və təbii ki, onların hərəkətlərinə təsir göstərir. Lakin onların operativ müstəqilliyi saxlanılır. Bu isə bazar münasibətlərinin fəaliyyətinə uyğun gəldiyindən iqtisadiyyatın dövləti tənzimlənməsində əsas rol oynayır.

İnzibati metodlar isə özlüyündə dövlət qaydalarını və normativlərini, qadağaları birləşdirməklə xarici iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin maraqlarına və cəmiyyətin maraqlarının müxtəlif cəhətlərini reqlamentləşdirməklə təsir göstərir. Xarici ticarət və iqtisadi əlaqələrin dövlət tənzimlənməsi təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, birbaşa inzibati metodların rolu yalnız fəvqəladə şəraitdə, valyuta resurslarının xərclənməsini və daxil olmasını mərkəzləşdirmək, iqtisadiyyatın daha mühüm sahələrini enerji, xammal və aztapılan materiallarla təchiz etmək lazım olduqda effektivdir. Azərbaycanda inzibati metodlardan istifadə iqtisadi müstəqilliyimizin ilk illərini daha çox əhatə edir və bu bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinə zidd olduğundan onların tətbiqi getdikcə məhdudlaşdırılır.

Bir halı da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitini yaşayan bir ölkə üçün xarici iqtisadi siyasətin olması labüddür. Çünki tam işlənmiş xarici iqtisadi siyasəti olmayan bir dövlətin iqtisadi inki-

şafından söhbət açmaq əsassız olardı və xarici iqtisadi siyasəti olmayan ölkənin rəqabət qabiliyyətli milli sahibkarları da ola bilməz. Xarici iqtisadi siyasət dövlətin ümumi iqtisadi siyasətinin tərkibi olub, onun beynəlxalq iqtisadi əlaqələr sahəsində qarşıya qoyduğu məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəlmiş tədbirlər sistemi başa düşülür. Xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsi sahəsində bütün ölkələrin fəaliyyəti praktiki olaraq eynidir. Lakin onun miqyası, forma və metodları bu sahədə hər bir dövlətin qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələrdən, onun müasir dünyadakı vəziyyətindən, həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasətdən asılı olaraq müxtəlifdir. Əlbəttə ki, bazar münasibətləri tarixində yüz illərlə təcrübəsi olan, xarici ticarəti tamamilə liberallaşan, dünya siyasətində öz yeri olan ölkələrlə, bu yolu özünə inkişaf yolu seçmiş və bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitini yaşayan ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda gömrük siyasətinin məqsədi və vəzifələri tamamilə üst-üstə düşə bilməz. İqtisadi inkişaf etmiş iri sənaye ölkələrinin təcrübəsi ilə sübut olunmuş bir fakt mövcuddur ki, istənilən dövrdə xarici ticarət dövlətlərin iqtisadi inkişaf proseslərinə həlledici təsir göstərən amillərdən biridir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət dedikdə ticarət, birgə sahibkarlıq, müxtəlif cür xidmətlərin göstərilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın digər formalarının həyata keçirilməsi üsullarının məcmusu başa düşülür. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə dövlətin xarici iqtisadi əlaqələrini fərqləndirmək lazımdır. Xarici iqtisadi əlaqələr dövlətlər arasında yaranan təsərrüfat, ticarət və digər iqtisadi əlaqələrin məcmusudur ki, buraya bəzən də siyasi, elmi-texniki əməkdaşlığı da aid edirlər. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə xarici iqtisadi əlaqələrin fərqi ondadır ki, o dövlət səviyyəsində deyil, xarici iqtisadi fəaliyyətin subyektləri (mülkiyyət formasından asılı olmayaraq idarə, müəssisə və təşkilatlar) səviyyəsində həyata keçirilir. Xarici iqtisadi əlaqələr makro iqtisadi tənzimləmə səviyyəsində aiddir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi isə mikro iqtisadi səviyyədə (ayrı-ayrı müəssisə və təşkilatlar səviyyəsində) aparılır. Xarici iqtisadi fəaliyyət təşkilat və müəssisələr tərəfindən həyata keçirilir. Bu zaman qərarların qəbul edilməsində onlar tam sərbəstdirlər və bu qərarlardan doğan riskə görə yalnız özləri məsuliyyət daşıyırlar. Onların həyata keçirilməsi və inkişafının əsas stimulu mənfəət normasını artırmaq imkanlarının olması və xarici əməkdaşlığın hesabına əmtəə və xidmətlərin həcmünün və keyfiyyətinin artırılmasıdır. Lakin bu o demək deyildir ki, xarici iqtisadi fəaliyyət subyektləri tam sərbəstdirlər. Onlar dövlətin yaratdığı normativ hüquqi baza əsasında və müəyyən etdiyi qanunlar çərçivəsində fəaliyyət göstərməlidirlər və bu fəaliyyətə ciddi nəzarət mexanizmi yaradılmalıdır.

Müasir dövrdə xarici iqtisadi fəaliyyət xarici ticarət vasitəsi ilə həyata keçirilir ki, bura öz növbəsində əmtəə və xidmətlərin, informasiya və intellektual əməyin nəticələrinin dövlətlərarası mübadiləsi daxildir. Xarici ticarət beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin ənənəvi və ən çox inkişaf etmiş formasıdır. Təxmini hesablamalara görə, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin 80%-i xarici ticarətin payına düşür. Hər bir ölkə üçün xarici ticarətin rolu əvəz edilməzdir. C.Saksın fikrincə, «dünyanın istənilən ölkəsinin iqtisadi müvəffəqiyyəti xarici ticarətdən asılıdır. Heç bir ölkə dünya iqtisadi sistemindən

təcrid olunmuş şəkildə sağlam iqtisadiyyat yarada bilməz».⁴ Xarici ticarət əməliyyatlarına idxal və ixrac əməliyyatları daxildir. İdxal əməliyyatları hər hansı bir əmtəə, texnologiya və xidmətin xarici partnyorlara satılması üçün ölkə ərazisindən çıxarılması və onun mülkiyyətinə verilməsi ilə bağlı kommersiya fəaliyyətidir. İxrac əməliyyatı isə xarici partnyorlardan müəyyən əmtəə, texnologiya və xidmətlərin alınması və ölkə ərazisinə gətirilməsidir. Burada işlədilən «kommersiya fəaliyyəti», «mülkiyyətinə keçmə» və «xarici alıcı» sözləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, ölkə ərazisindən əmtəələrin aparılması həmişə ixrac və gətirilməsi idxal sayılır. Bəzən əmtəə və xidmətlər ölkə ərazisindən (məsələn, emal məqsədi üçün) çıxarıla bilər.

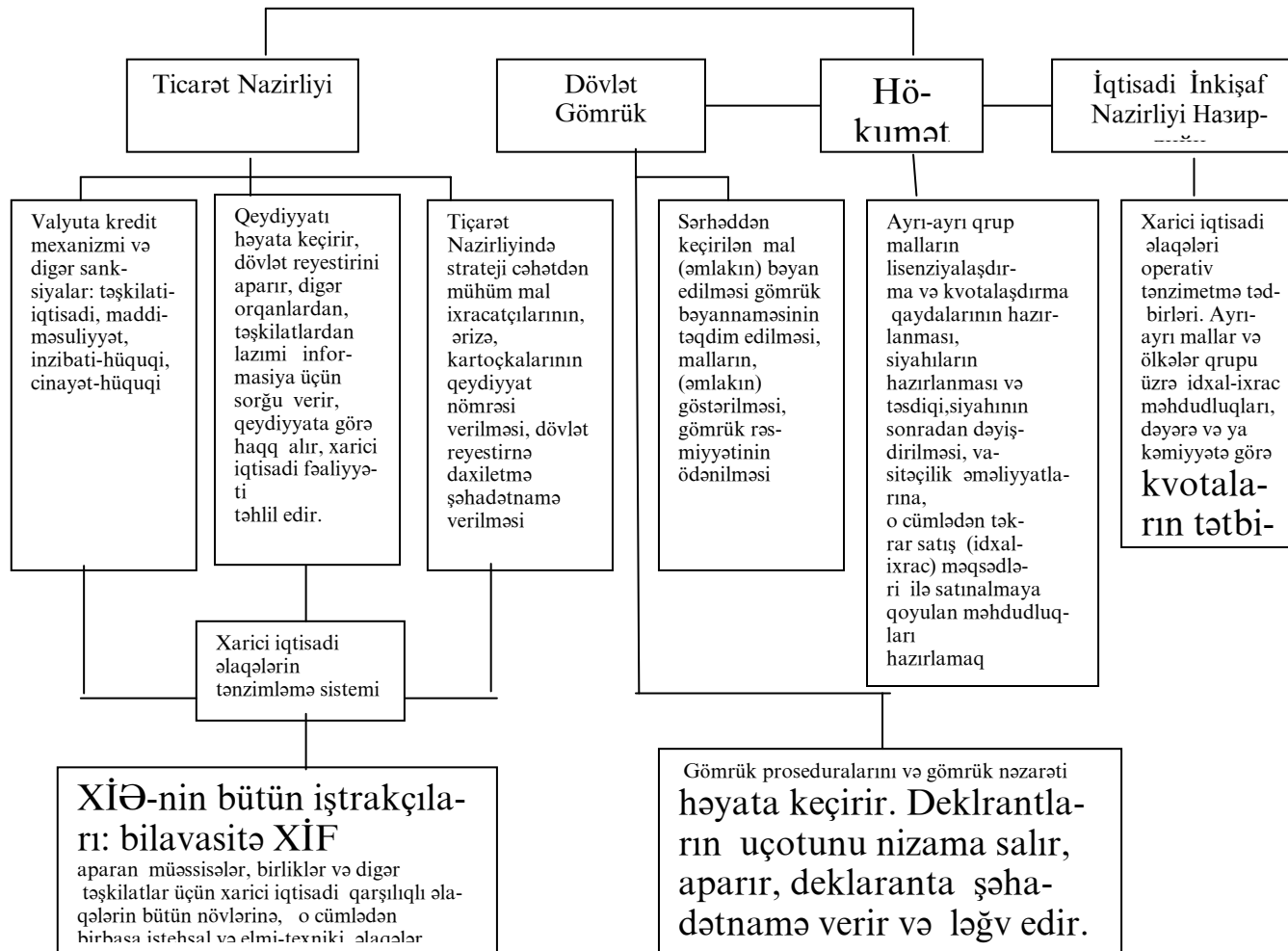
Dövlətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olan xarici iqtisadi siyasət bu idarəetmə və tənzimləmə orqanlarının köməyi ilə həyata keçirilir: Ticarət Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Hökumət, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi. Bu orqanların xarici iqtisadi əlaqələrdə rolu *Sxem 1* -də daha dəqiq göstərilmişdir.

Dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi sisteminin və bu sistemin tərkib hissəsi olan gömrük tənzimlənməsinin əsas məqsədləri bunlardır:

- xarici iqtisadi fəaliyyətindən ölkənin bazar iqtisadiyyatının formalaşmasını sürətləndirən bir amil kimi istifadə olunması;
- milli istehsalçıların və istehlakçıların habelə bütünlükdə milli iqtisadi maraqların müdafiəsi üçün proteksionist və fritrederçi gömrük siyasəti arasında əlverişli nisbətə saxlanılması;
- milli əmtəələrin xarici bazarlara çıxması üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirak etmək, xarici ölkələrlə və beynəlxalq təşkilatlarla münasibətdə əlverişli beynəlxalq rejim tətbiq etmək.

Dövlətin digər dövlətlərlə xarici iqtisadi əlaqələrə girməkdə əsas məqsədi dünya iqtisadiyyatında iştirak etməklə özünün siyasi, iqtisadi, hərbi və sosial potensialını möhkəmləndirmək və artırmaqdır. Xarici iqtisadi siyasət adı altında dövlətin digər dövlətlərlə ticarət əlaqələrinin inkişafına və tənzimləməsinə yönəlmiş fəaliyyəti başa düşülür. Xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi dövlətin digər dövlətlərlə və dövlət ittifaqları ilə xarici ticarət fəaliyyətində strateji məqsədlərinin müəyyən olunmasından və qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq və əldə olunmuş nəticələri qoruyub saxlamaq üçün metod və vasitələrin işlənilməsi hazırlanması deməkdir.

Xarici iqtisadi əlaqələrin dövlət idarəetmə və tənzimləmə orqanları

Dövlətin sərəncamında bir sıra xarici iqtisadi siyasət alətləri mövcuddur ki, bu vasitələrdən istifadə etməklə dövlət öz xarici iqtisadi əlaqələrinin strukturunu formalaşdırır və inkişafına aktiv təsir göstərməklə bərabər, digər dövlətlərin xarici iqtisadi siyasətinə təsir göstərə bilər. Dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətinin tənzimləməsində istifadə etdiyi metodlar *Sxem 1-də* əks olunmuşdur.

Dövlətin xarici iqtisadi siyasəti geniş mənada xarici ticarət və istehsal amillərinin axınının istiqaməti, tərkibi və həcminə təsir göstərmək üçün hökumətin hər növ fəaliyyətinin məcmusundan ibarətdir. Xarici iqtisadi siyasət gündəlik həyatımızın bütün sahələrinə təsir göstərir. Məsələn, beynəlxalq ticarəti məhdudlaşdıran hər hansı bir hökumət siyasəti qiymətlər vasitəsi ilə istehlakçının vəziyyətinə təsir göstərir. Müasir mərhələdə dövlətin iqtisadi siyasətində daxili və xarici iqtisadi siyasəti bir-birindən ayırmaq mümkün deyil, onlar bir-biri ilə sıx bağlıdırlar. Məsələn, xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilmə vasitəsi milli pul və maliyyə siyasətidir. Belə ki, milli pul və maliyyə siyasəti beynəlxalq ticarətə və kapital qoyuluşlarına ciddi təsir göstərir və buna görə də ölkənin xarici iqtisadi əlaqələri ilə qarşılıqlı əlaqədədir.

Dövlətin xarici iqtisadi siyasəti - xarici ticarət siyasəti, xarici investisiya siyasəti valyuta siyasəti və gömrük siyasətindən ibarətdir. Dövlətin xarici ticarət siyasəti-dövlətin xarici dövlətlərlə, əmtəə və xidmətlər, informasiya və intellektual əməyin nəticələrinin mübadiləsinin qurulmasına və tənzimlənməsinə yönəlmişdir. Dövlətin xarici investisiya siyasəti - xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi və istifadəsi, o cümlədən investisiyaların xaricə axınını tənzimləməyə yönəlmişdir. Dövlətin valyuta siyasəti valyuta münasibətləri sahəsində yaranan iqtisadi, hüquqi, təşkilati münasibətlərin məcmusudur. Valyuta siyasəti dövlət və beynəlxalq maliyyə təşkilatları çərçivəsində həyata keçirilir. Dövlətin gömrük siyasəti dövlətin gömrük ərazisində gömrük nəzarəti və mal dövriyyəsinin daha səmərəli tənzimləməsi, daxili bazarın qorunması, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılması, dövlətin iqtisadi siyasətindən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi və gömrük işinin beynəlxalq normalara uyğun aparılmasıdır.

Azərbaycanda müstəqil gömrük sistemi Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan və respublikamız beynəlxalq hüququn subyekti olduqdan sonra formalaşmağa başladı. Gənc Azərbaycan Respublikasının qarşısında çox çətin bir vəzifə dururdu. Ölkənin vahid xalq təsərrüfatı kompleksinin dağılması, ənənəvi iqtisadi əlaqələrin qırılması keçmiş sovet respublikalarının bütün istehsal sahələrinin iflic olmasına səbəb oldu. Bütün bunlara səbəb Sovetlər İttifaqı dövründə «asılı iqtisadiyyat»ın olması idi. Sovet İttifaqı dövründə müəssisələrin istehsal etdiyi məhsulların əksəriyyətinin rəqabət qabiliyyəti yox idi. Bu məhsullar yalnız üçüncü dünya ölkələri bazarında realizə ola bilirdi. Rəqabət qabiliyyətli məhsulun olmaması bütünlükdə dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətinin uğursuzluğuna səbəb ola bilərdi. Bu dövrdə öz ilk addımlarını atan Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətinin əsas vəzifəsi yeni tərəfdaşlar axtarır tapmaq, mövcud istehsal güclərini yenidən profilləşdirmək və beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən istifadə etməklə dünya

təsərüffatı sisteminə bərabər hüquqlu inteqrasiya olunması idi. Lakin o dövrə buna mane olan bir sıra daxili və xarici amillər mövcud idi. Çünki gömrük sistemi quruculuğu ölkədə gedən ictimai-siyasi proseslərlə bilavasitə bağlı idi. Belə ki, 1991-1993-cü illərdə hakimiyyət uğrunda kəskinləşən mübarizə və bununla bağlı qeyri-sabit ictimai-siyasi vəziyyət iqtisadi və sosial gərginliyə səbəb olmuşdur. Azərbaycan Respublikası dəfələrlə dağılmaq və parçalanmaq təhlükəsi ilə üzləşmiş, müstəqil dövlətin idarəetmə orqanlarının yaradılmasında ləngimələrə yol verilmişdir. Nəticədə səriştəsiz adamların dövləti idarə etməsi ölkənin digər strukturları kimi, gömrük orqanlarının da üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirəcək bir dövlət orqanı kimi formalaşmasına imkan vermirdi.

Möhtərəm Heydər Əliyevin xalqın dəstəyi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdışı, prezident seçilməsi ölkədə hakimiyyət böhranına son qoydu, siyasi sabitlik yaratmaqla iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə şərait yaratdı. Ölkə rəhbərliyi respublikada maliyyə, kredit, vergi və gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsinə, onların əlaqəli inkişafına xüsusi diqqət yetirdi.

Azərbaycan Respublikası xarici iqtisadi siyasətini hazırlayarkən beynəlxalq ictimaiyyətin qazandığı çoxillik nəzəri-təcrübi biliklərdən geniş istifadə edir. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsi milli iqtisadi maraqlara uyğun işlənilib hazırlanmış qanunverici, icraedici və nəzarətedici xarakterli tədbirlər sistemindən ibarətdir. Bu tədbirlər səlahiyyətli dövlət orqanları və ictimai təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir. Tənzimlənmənin əsas məqsədi ölkənin xarici iqtisadi kompleksinin dəyişən beynəlxalq əmək bölgüsünün şərtlərinə uyğunlaşmaq, milli strateji və taktiki məsələlərin həllindən ibarətdir.

Müasir dövrdə xarici iqtisadi siyasət - xarici ölkələrlə iqtisadi, elmi-texniki, istehsal və s. əlaqələrin daha yaxşı inkişafına, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının strateji məqsədlərinə nail olmaq üçün beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakın dərinləşməsinə və genişlənməsinə yönəlmiş dövlət hakimiyyəti tədbirləri sistemidir. Hər bir dövlət bu məsələni konkret tarixi inkişaf mərhələsinə uyğun həll edir. Məsələn: Uzun illər ərzində dünya təsərrüfatı sistemində aparıcı yerlərdən birini tutan ABŞ bu gün dünya bazarında öz mövqeyinin qorunması uğrunda mübarizə aparır. ABŞ-ın xarici iqtisadi əlaqələrində həlledici rolunu bütün dünyada filialları və qız kompaniyaları olan transmilli korporasiyalar oynayır. Lakin buna baxmayaraq ABŞ hökuməti son illər xırda və orta müəssisələrin xarici iqtisadi əlaqələrdə fəaliyyətini dəstəkləyir. Təbii resurslarla kasıb olan Yaponiya milli iqtisadiyyatı əsas etibarlı ilə ucuz işçi qüvvəsinə söykənərək, əvvəl inkişaf etmiş sənaye ölkələrində istehsal olan rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını mənimləyir və bazarı daha ucuz məhsullarla doldurmaqla həmin ölkələri sıxışdırıb çıxarır («təqib strategiyası», Cənubi Koreya, Çin və Cənub Şərqi Asiyanın digər ölkələri ondan istifadə edirlər).

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının inkişafı səviyyəsinə, məhsulların xarici və daxili bazarlarda rəqabət qabiliyyətinə və digər səciyyətlərə görə aşağıdakı istehsal sahələri və istehsal qrupları fərqlənir:

1. İxrac qabiliyyətli sahələr (neft, əlvan metallurgiya, pambıq və çayemalədici sahələr). Bu sahələr xarici investorlar üçün çox cəlbedicidir və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi heç bir ziyan olmadan onların maksimal axını üçün şərait yaradılmalıdır;
2. Mühüm elmi-texniki potensiala malik olan və nisbətən qısa müddətə dünya və daxili bazar üçün rəqabət qabiliyyətli məhsul yaratmaq iqtidarında olan sahələr (cihazqayırma, kimya, neft emalı, neft mədən avadanlığı). Bu sahələrin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, xarici bazarlara çıxmaq iqtidarında olan məhsul orada xüsusi kəskin rəqabətlə qarşılaşır, xarici investisiyalar isə xarici rəqiblərin maraqlarını əks etdirən siyasi şərtlər qoyurlar;
3. Müəyyən texniki geriliklərlə xarakterizə edilən, qısa müddətdə xarici bazarlara çıxmaq iqtidarında olmayan, lakin daxili bazarın müəyyən hissəsinin onlar üçün saxlanması lazım olan sahələr (yüngül və yeyinti sənayesi, dəzgahqayırma və maşınqayırma və s.).

Azərbaycan öz iqtisadi potensialını və rəqabət üstünlüklərini nəzərə alaraq öz inkişaf strategiyasını seçməlidir. Bu strategiyanı həyata keçirmək üçün görülən tədbirlər 3 istiqamətdə aparılmalıdır:

1. İxracın stimullaşdırılması və Azərbaycanın ixrac mallarının xarici bazarlara çıxması üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
2. Xarici rəqabətin mənfəətlərindən milli iqtisadiyyatın və sahibkarların müdafiəsinin təmin olunması, eləcə də xarici investisiyaları cəlb etmək üçün gömrük rüsumlarının dərəcələrinin dəyişməsi əsasında əlverişli iqtisadi mühitin formalaşması;
3. Beynəlxalq ticarət-iqtisadi əlaqələrdə beynəlxalq regional prioritetlərin formalaşdırılması.

Xarici iqtisadi əlaqələri səmərəliləşdirmək üçün Azərbaycanın mərhum prezidenti Heydər Əliyev mühüm fərmanlar imzalamış və Milli Məclis müvafiq qanunlar qəbul etmişdir. Bu fərmanlara «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin səmərəliliyinin artırılması haqqında» 10 yanvar 1994-cü il tarixli⁵ və «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi haqqında» 5 aprel 1994-cü il tarixli⁶, «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimləmə qaydaları haqqında» 17 dekabr 1996-cı il tarixli⁷ və «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında» 24 iyun 1997-ci il tarixli⁸ normativ aktları misal gətirmək olar.

Bu fərman və qanunların əsasında dövlətin ümumi maraqları və xalqın milli mənafeyi durur. Məhz respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra xarici ticarət əlaqələri liberallaşdırılaraq, sərbəst fəaliyyət növünə çevrilərək təkmilləşir. Onun tənzimlənməsində dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsindən, obyektiv metod və mexanizmlərindən istifadə edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Gömrük məəcəlləsi. Bakı, Qanun. 2005-ci il. səh.16.
2. Azərbaycan Respublikası Gömrük məəcəlləsi. Bakı, Qanun. 2005-ci il. səh.20.
3. A.Əliyev. Azərbaycanın xarici-iqtisadi əlaqələri. Bakı, Ozan. 2001-ci il. səh.

259.

4. Дж. Сакс. Рыночная экономика в России. – Москва, 1994, с.244
5. Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin səmərəliliyinin artırılması tədbirləri haqqında. Azərbaycan qəzeti № 06, 11 yanvar 1994-cü il. səh 1.
6. Azərbaycan Respublikası xarici ticarətin sərbəstləşməsi haqqında. Azərbaycan qəzeti № 63, 6 aprel 1994-cü il. səh 1.
7. Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimlənmə qaydaları haqqında. Azərbaycan qəzeti № 241, 18 dekabr 1996-cı il. səh 1.
8. Azərbaycan Respublikası xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında. Azərbaycan qəzeti № 163, 25 iyun 1997-ci il. səh 1.

**РОЛЬ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В РАЗВИТИИ
НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВ И ЗАРУБЕЖНЫХ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ**

А.М.МАГЕРРАМОВ

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуется опыт зарубежных стран для развития международных экономических связей и направления развития национального предпринимательства в период создания новых экономических отношений. Основное внимание уделяется принципам международных норм в условиях либерализации экономической деятельности. Кроме того, в статье показаны основные направления деятельности и роль таможенных органов как основного инструмента в регулировании внешней экономической политики страны.